

Tematikus szöveggyűjtemény a vándorkiállítások diák tárlatvezetői számára

Együttélés

Löw Lipót 1844-ben egy Kossuthal folytatott hírlapi vitában fejtette ki azokat a gondolatokat, amelyek később a neológia alapdogmáivá váltak. Löw szerint a hazai zsidóságpolitikai értelemben nem-csupán eredet szerint-különálló nép, sokkal inkább vallási felekezet. Továbbá nem is nemzet vagy nemzetiség, mivel ezek jellemzőivel (saját haza, nyelv, alkotmány, önállóság, saját politikai élet) nem rendelkezik. A nemzetet véleménye szerint a lélek és a test egysége adja, s a zsidóságnál „a test régóta halva s eltemetve van, s őszintén vallom meg hogy nem hiszem e testnek valahai feltámadását; de a lélek mint testtől független testet túlélő lény a mai napig él-és meggyőződésünk szerint halhatatlanul él”.

(Az idézet Löw Lipót 1844. június 2-án a Pesti Hírlapban megjelent írásából származik)

„Mi alulírott magyar rabbik szent vallásunkkal összehangzólag, ezennel ünnepélyesen nyilatkoztatjuk

1. Minden felebaráti kötelességek, melyek szent irományainkban taníttatnak, nemcsak izraeliták, hanem egyenlőképpen minden nem izraelita iránt is teljesítendő; mert minden embert, akármilyen vallást is kövessen, valódi felebarátunknak tartunk.
2. Magyarországot valóságos és egyedüli hazánknak elismervén, azon leszünk, hogy iránti szeretetet és nemzetisége érti buzgalmat becsepegtessük híveink szívébe.
3. A népmívelődést becsét méltányolván, minden lelkes befolyásunkat arra fordítjuk, hogy községeink kebelében jó és célszerű népiskolák alakuljanak.
4. Mindent, ami casuistikai munkáinkból a mondottakkal meg nem egyezik, elavultnak és érvénytelennek nyilatkoztatván, minden tőlünk kitelhető módon törekedünk, hogy előadott elveink mind élő szó, mind s általunk helyben hagyandó tankönyvek által terjesztessenek népünk között. E javaslatok valószínűsége nyomán mindenki nyer. Nyer a kormány-értelmes s mívelt alattvalókat; nyer a haza-becsületes fiaikat; nyer a nemzetiség lelkes és buzgó ápolókat; s nyerünk mi magunk-lelkiismeretünk békéjéért, istenünk tetszését s azon méltányolást, minél fogva a zsidókérdés nem lesz hasonló Penelope ruhájához, mely ma szövetik, hogy holnap felbontassék!”

(Löw Lipót levele, 1847. június 22.)

„Népünk elhajló -írja- a Tóra minden egyes tanácsát racionálisan meg akarják magyarázni. Ennek következtében egyszer csak el fog tűnni a Tóra, hiszen azt fogják majd mondani, hogyha a magyarázat elveszti érvényét, akkor a parancsolattal sem történhet más.”

(Szófér Mózes pozsonyi főrabbi véleménye)

E helyett azt hirdette, hogy a vallási parancsolatok mindegyikének értelme van, még ha azok néha bonyolultak és nehezen megfeythetők is. A végrendeletében megfogalmazott elvek (a rabbi székében csak híres talmudtudós üljön, a rabbi ne olvasson eretnek könyveket, s ne prédikáljon a népek nyelvén) eleve kizárták bármiféle kompromisszum lehetőségét a reformok híveivel, hiszen ezek a kívánalmak gyökeresen ellentmondtak a neológ törekvésnek (nagyobb beleszólás a közösség irányításába, a magyar nyelv elsajátítása, világi művelődés). A zsidó hívek ezek után vagy a következetes és fanatikus rabbik, vagy a reformtörekvések között választhattak, s ez a választási kényszer már előrevetítette a vallási szakadás képét, jóval az egyetemes gyűlés előtt.

(Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, 219 p.)

Az előbbieket, ahogy elszakadtak a zsidó hagyományt tápláló életmódtól, úgy veszítették el a zsidó kútforrások befolyását, s ez pedig szellemi elszegényedést, nem ritkán elidegenedést, sőt öngyűlöletet idézett elő. Az utóbbiak viszont hagyományhűségüket csak a társadalmi és kulturális elzárkózás által tudták fenntartani. Talán nem erőszakolt az a gondolat sem, hogy az egész magyar társadalom lett szegényebb, mert könnyebb lett volna egy kiegyensúlyozott vallási kisebbséggel együtt élni, mint két szélsőséges töredékkel.

(Jakov Katz: A végzetes szakadás. Ortodox és neológ szétválás a magyar zsidóságban: a szakadás eredete, befolyása és következményei, 1991, 55 p.)

„Nincs közöttünk és az ún. kongresszusi szabályokat elismerő felekezet között többé vallásközösség!-írják emlékirataikban. –Két külön vallás áll egymással szemközt, mely tanaira, szervezetére, szertartásaira lényegesen eltér egymástól. Kétfelé van szakítva a test, mely eddig ez lélek által irányoztatott, s ettől nyerte életét.” Ebből következően az ortodoxok nem fogadták el a kongresszus által megválasztott elöljárókat, kerületi bírákat, s adójukkal sem voltak hajlandók támogatni az újonnan felállított országos szervezetet. Ugyanakkor biztosították a kultuszminisztert arról, hogy a haza iránti „szent kötelmeiket” ezek után is teljesíteni fogják, „mert a haza nem állítja törvényeit ellentétbe Isten törvényeivel; a hű polgár és a hű zsidó egy és ugyanazon alany két elválaszthatatlan tulajdona marad”. A hagyományhű zsidók azt is nehezményezték, hogy a neológok szégyenlik zsidó voltukat, ezzel szemben ők mindig is büszkék voltak, és a továbbiakban is büszkék lesznek zsidó vallásukra és szokásaikra.

(Részlet az „Emlékirat az 1868. évi december 10-én megnyitott magyarországi izraeliták országos kongresszusa által hozott alapszabályok és határozatok tárgyában” és „Az izraelita kongresszus hagyományhű pártjának óvása” című munkákból, 1869)

Korein Dezső az Orthodox Zsidó Újság egyik szerkesztője szerint a zsidótörvények bebizonyítják, hogy a neológok homokra építették várukat. Ezzel szemben az ortodoxok elvei életképesnek bizonyultak, mivel azt hirdették, hogy a zsidóság száműzetésben élő nép, s ők hűséges polgárai a magyar államnak („És igyekezzetek a város jólétében, amelybe fogságba küldöttelek titeket, és könyörögjetelek érte az Úrnak; mert annak jóléte lesz a ti jóléte” – Jer 29,7), s törvényeit akkor is betartják, ha azok rájuk nézve sérelmesek. „Zsidóságunkról – írja – soha és semmilyen körülmények között le nem mondunk, azt el nem adjuk, és e tekintetben soha nem asszimilálódunk. Zsidóságunk nem képezheti sem társadalmi, sem politikai pozíciók cseretárgyát.

(Korein Dezső írása, 1942. augusztus 10.)

„Nem a körülmények által kényszerítve – írja -, nem valamely kényúr hatalomszavára, nem egy kisebbség zajos ellenmondása és tiltakozása mellett adták nekünk vissza jogainkat, hanem egy egész nagy nemzet önként tette azt.” Ennek a törvénynek örülni kell mint embereknek, mivel lerombolt minden válaszfalat ember és embere között; örülni kell mint magyaroknak, mert megszűntek bizonyos néposztályok kiváltságai; s végül örülni kell mint zsidóknak, mert „vallásunk eszméi diadalt arattak”. Magyarország a zsidók számára még Spanyolországnál is kedvesebb hely, mivel - mondja - apáinkat nyájasan fogadták, türelmetlenséget és vakbuzgóságot irányukba sohasem tanúsítottak. De nem csak a magyar nemzetnek tartozik köszönettel a zsidó felekezet, hanem a királynak is, aki „hatalmas kegyel sietett szentesíteni” a törvényt. Kohn szerint ezt a zsidó felekezet csak úgy tudja

meghálalni, ha már holnap az eke szarvához áll, s felhagy az egyoldalú kereskedelmi szemléletével, továbbá, ha összeforr a nemzet gondolataival és érdekeivel, végül, ha „főnk érte gondol, szívünk érte dobog, kezünk érte dolgozik, s ha kell, vérünk érte folyik.”

(Kohn Sámuel pesti főrabbi írása, 1867)

„Valóban kiválasztottak vagyunk mi – mondja egyik beszédében 1896-ban – összes hitrokonaink közül, mert míg más országokban a gyűlölet lobogó máglyákat rakott, melyen Izrael százezrei szenvedtek tűzhalált, addig a magyar nemzet lovagiassága fölháborodással utasított vissza minden idegen befolyást, mely a magyarságot vérfagyaló erőszakra izgatta a hazai Izrael ellen. Hazánk történetének ezeréves folyamán hallatszott Izrael ajkáról annyi jajszó, mint amennyi más országokban rövid egy év alatt tört ki a sanyargatott zsidóság panasszal teli kebléből. Ha néha rövid időre be is borult a hazai Izrael nyugalmas életének derült ege, úgy csakhamar el is vonultak a vészjósító fellegek, melyeket csak idegen országok gyűlöletének szélviharai hajtottak hazánkba. Sehol a földkerekségen nem élvezték vallásunk hívői a vallásos türelem oly virágait oly mértékben, mint Árpád honában, sehol szabadabban nem imádhatta Istenét Izrael, mint magyar földön.”

(Venetianer Lajos újpesti rabbi, 1896)

A zsidóságból – mondja 1917-ben – kiveszett a faji és népi kötelék organikus kialakulása iránti érzék, mert hazánkban, mint más államokban, a zsidóság az illető nemzet közösségébe való teljes beolvadásra törekszik, és csakis vallási tekintetben kíván külön létet. A vallási közösségnek tudatán túl rabszolgaságban élő hitrokonok érdekében munkálkodó vagy más állami jogtalanságok kiegyenlítésén működő jótékonyági vagy más jellegű részben egészen utópisztikus törekvések, legyenek azok a Szentfölddel vagy egyéb területi kérdésekkel összekötve, a nagy összességgel szemben számottevőknek nem tekinthetők, noha azoknak éppen a most folyó világháborús események némely következményei jelentőséget adhatnak. Ez idő szerint úgy áll a kérdés, hogy az óriási többség hazánkban is minden nacionális velleitást, mint a magának vallott, szeretettel és áldozattal körülvett nemzettel való összeolvadást zavaró jelenséget magától elutasít.”

(Mezey Ferenc, az Országos Izraelita Iroda titkára, majd később elnöke, 1917)

Szabolcsi Lajos szerint zsidókérdésről nem lehet beszélni, ilyen nem is létezik, ilyen nem is létezik, ezzel szemben Magyarországon antiszemitakérdés van. „Csak azoknak kérdés ez – írja Szabolcsi -, akik nem tudnak belenyugodni abba, hogy mi, magyar zsidók, éppen úgy hazánknak valljuk ezt a földet, mint a más hitű magyarok. Csak azoknak kérdés, kik azt hiszik, hogy létünk, egzisztenciánk, érdemeink, fennmaradásunk, fejlődésünk: nem tények, nem pozitívumok, hanem holmi bizonytalan, szóval: kérdések. Más ember előtt zsidókérdés Magyarországon nincs.”

(Szabolcsi Lajos válasza a Hudsadik Század folyóirat: Van-e antiszemitizmus Magyarországon? Kérdésér, 1916)

Zsidóellenes törvénykezés

„1. A tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920-21-ik tanév kezdetétől csak oly egyének iratkozhatnak be, kik nemzethűségi és erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók, és csak oly számban, amennyinek alapos kiképzése biztosítható. (...)

3. (...) Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajok és a nemzetiségekhez tartozó fiatalok aránya a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányát, de legalább kitegye annak kilenczted részét.”

(Részlet az 1920. évi XXV. törvénycikkéből)

„Mi, magyarok, írók, művészek és a tudomány munkatársai, különféle világnézetek és pártállások szószólói, különféle társadalmi rétegek szülöttei és tagjai (...) valamennyien a kereszténység, józanság és hazafiság magától értetődő egységével és szilárdságával emeljük föl szavunkat az állampolgári jogegyenlőség elvéért, melyet az úgynevezett „társadalmi egyensúly hatályosabb biztosításáról szóló törvényjavaslat” megvalósulása esetén törölné a magyar alkotmányból.

Ez a javaslat a társadalmi egyensúly biztosítását ígéri, de egy szava sincs a legszegényebbek, gazdaságilag lelegelesettebb és legárvább rétegek sorsának jobbrafordításáért. (...)

Lelkiismeretünkkel nem tartjuk összeegyeztethetőnek, hogy a világi hatóságok a megkeresztelések között fátum szerint tegyenek különbséget, holott a keresztséget különbségtetés nélkül és fenntartás nélkül adja meg az egyház a kebelébe térőnek, az Isten előtti egyenlőség és keresztényi testvériség értelmében. (...)

Minden erejére szüksége van a mai válságos történelmi időkben a magyarságnak. A megszállott területek urai statisztikai mutatókkal igyekeznek elválasztani a magyar néptörzstől azokat a zsidó vallású magyarokat, akik elenyésző kivételektől eltekintve, a kisebbségi sorsban is rendületlenül kitartanak a magyar sorsközösség mellett. Szabad-e nekünk akaratlanul is ezt a példát követni és kiközösíteni a magyarságból 400 000 polgárunkat?

Elfeleltük volna, hogy ezek a polgártársaink a kultúrtörténelem megdönthetetlen tanúsága szerint nemcsak egyszerűen résztvevői, de támaszai és építői is voltak a magyar kultúrának? (...)

E belső parancsra fordulunk a magyar törvényhozás mindkét házának tagjaihoz, a keresztény egyházakhoz, a foglalkozások, gazdasági ágak kamaráihoz, szakszervezetekhez és egyéb érdekképviselésekhez, a politikai, társadalmi és kulturális egyesületekhez, az egész ország józan és hazafias népéhez azzal a kéréssel: tegyenek bizonyosságot önérzetükről, bátorságukról, önzetlenségükről, és lépjenek sorompóba a mindannyiunkat sértő javaslat ellen.

Gondolja meg minden kortárs, mekkora felelősség terheli, ha a lelkiismereti tiltakozás ellenére is megszületik egy törvény, melyre minden magyarnak szégyenkezve kell gondolnia!”

(56 magyar értelmiségi nyílt levele az első zsidó ellenes törvény kihirdetése után, 1938. május 5.)

„Mi ennek a törvényjavaslatnak logikus konzekvenciája és hatása? Négyszázezer magyar állampolgár lelkében felkelti a keserűség és a megalázás érzését. Nem hiszem, hogy hozzájárul a társadalmi békéhez. Szembeállítja egymással a valláshűséget és a nemzethűséget, feldúlja dolgozó családok belső életét és békéjét, a legkegyetlenebb igazságosságok sorát követi el egyénekké és egyesekkel szemben, kidönti az alkotmány alappilléreit, amiről ma már szó volt, az állampolgári egyenjogúság nagy elvét, s ugyanakkor súlyos veszélyeket idéz fel elsőrangú külpolitikai érdekeink terén.”

(Rassay Károly, ügyvéd, ellenzéki liberális politikus felszólalása a képviselőházban, 1938. május 5.)

„Nem fogadom el a javaslatot, mert az nézetem szerint egy tévesen értelmezett fajszeretben találhatja meg csakis indoklását. Az igazi fajszeretet nem a más fajok iránti lenézésben vagy más fajok gyűlöletében merül ki. Ha nem is tagadom, hogy faj és faj között lehetnek különbségek, én mindig azt

tapasztaltam, hogy azok a különbségek, amelyek ember és ember között állanak fenn, sokkal, de sokkal fontosabbak azoknál, amelyek faj és faj között léteznek. De még kevésbé tudnám elfogadni azt a különbséget, amelyet a törvényjavaslat polgár és polgár között tesz, ha abból indulnék ki, hogy a törvényjavaslat nem faj, hanem felekezet szerint differenciál. Én olyan ősapától származom, aki néhány száz évvel ezelőtt protestánsüldözés áldozata lett. A vallásához való ragaszkodás következtében kellett elhagynia otthonát, házát és egész rokonságát s így került Magyarországra, hogy itt új egzisztenciát, új életet kezdjen.

(Gratz Gusztáv, közgazdasági és történelmi író, kormánypárti politikus, 1938. május 5.)

„Mit jelent ez a szövegezés magyarul? Azt, hogy néhány ezer embert kitesznek az állásából és az így elvett kenyeret adják oda más néhány ezer embernek. Tisztelettel kérdem: lesz-e ennek az eljárásnak a következtében egyetlen egy falattal is több kenyér ebben az országban? Lesz-e csak egy állással is több?”

(Payr Hugó, újságíró, legitimista politikus, 1938. május 5.)

„Bármennyire is ártatlan a vádlott, el fogják ítélni, mert abban a pillanatban az mutatkozik legalkalmasabbnak, hogy ezt a gyorsított ítéletet kimondják felette. Sőt sokallják is a 20 %-ot, jön majd a licitálás, mint ahogyan voltak is, akik a 20% helyett 5%-ot kívántak, majd a végleges kiírtást a gazdasági életből, sőt egészen a fizikai lét elpusztításáig mentek el. Mi lesz ebből és mi alakulhat ki ebből az egészből? (...) Az egyik kisembert ráuszítják a másik, hogy egymást falják fel., amivel kettős eredményt ér el a kormány. Egyrészt azt, hogy ez a 10-12 000 ember nem fog ráérni arra, hogy az ország egyéb problémáival foglalkozzék, másodsor azt, hogy nem ér rá szervezkedni a maga osztálykérdéseinek elintézésével, és ezzel az osztályharc valódi képét is ezen a kis területen meghamisítják és eltorzítják.

(Kéthly Anna, az MSZDP vezetőségének és parlamenti frakciójának tagja)

„T. Képviselőház! Én azt tartanám az időhöz illőnek, ha a kormány arra a bölcs álláspontra helyezkednék, hogy mindazoknak az érveknek az alapján, amelyet az előttem felszólaltak hangoztattak, és az általános belső és külső helyzetet figyelembe véve, visszavonná ezt a javaslatot. Ha a zsidó vallású szülő nem keresztelkedett ki, akkor hiába nevelték azt a kisgyereket csecsemőkorától kezdve, vagy hétéves kora előtt kereszténynek, hiába tudja magát kereszténynek, hiába nem tud másképp gondolkodni, hiába nem tud más lenni, mint keresztény, ezeket önök igen kegyetlenül meghagyják továbbra is, hogy zsidónak számítsanak.

Kegyetlen, irgalmatlan és keresztényellenes álláspont ez, pusztán keresztény szempontból is, akkor, amikor kétségtelenül meg kell állapítanunk nekünk, felnőtteknek, akiknek okosnak kellene lennünk, hogy az a gyermek nem tehet arról, hogy az ő zsidó vallású szülője nem tért ki. Hiszen igen sok esetben nem is térhetett ki, mert a szülők elváltak és a zsidó vallású szülő más házasságot kötött, az apa pedig otthon maradt a fiával, aki kereszténynek született. Vagy elhalt a zsidó szülő, a zsidó apa vagy anya és így nem is keresztelkedhetett meg később. Kérdem, miféle isteni vagy emberi jog, bölcsesség, okosság és tisztesség van abban, hogy ezt a gyereket mégis továbbra is zsidónak kell tekinteni?

(Rupert Béla képviselő felszólalása, 1939. március 21.)

„Ettől kezdve szokták meg a magyar társadalom széles rétegei azt, hogy nem csak munkával és vállalkozással lehet egzisztenciát alapítani, hanem úgy is, hogy valaki másnak a már kialakított

egzisztenciáját kinézi magának, s aztán az illetőt feljelenti, nagyszülőit kikutatja, állásából kidobhatja, üzletét kiigényli, őt magát esetleg internáltatja, egzisztenciáját pedig birtokba veszi.”

(Bibó István: A zsidókérdés Magyarországon 1944 után)

„Általában mind jó polgári körülmények között éltek (a szegedi zsidók). 1938 évtől kezdve a vagyoni viszonyaik fokozatosan leromlottak és a Chevra igyekezett különböző segélyekkel segítségükre lenni. Megalakult a Pártfogó iroda és eleinte az adó 50%-a, később már 100%-a került költségvetésbe a zsidóság felsegélyezésére. A budapesti zsidók részére is voltak Szegeden gyűjtések, amit az OMZSA (Országos Magyar Zsidó Segítő Akció) céljaira fordítottunk. 1939-ben kezdődött a zsidók kálváriája. Jött az első zsidótörvény, amikor is a szellemi szabadfoglalkozásúaknál a vállalatok 20%-os arányban tarthatták meg zsidó alkalmazottaikat. Ez a törvény még nem érezte annyira hatását, mert az arányszám a legtöbb vállalatoknál nem is volt nagyobb, tehát kevés embert érintett ez a rendelet.”
(dr. P.R., ügyvéd)

„A tudomány szerint a fajok kereszteződése legtöbb esetben elkorcsosodáshoz vezet. A keverékek elenyésző csekélyszámú kivételétől eltekintve örökre kirostáltak, szelektáltak a természet által. Nemcsak fajok, egész osztályok pusztultak el a fejlődés történetében. Egész nemzetek, hatalmas nemzetek, népek elpusztultak, nyomtalanul eltűntek a keveredés folytán.” (Orsós Ferenc képviselő felszólalása a vitában)

„A Csallóközből való vagyok. Mi a honfoglalástól kezdve ott élünk, nekünk semminemű zsidó összeköttetésünk nincs, de lelkünkben éppen azért maradtunk meg kereszténynek és karítással telítettnek, mi mindig asszimiláltunk, mi magyarok bevettük a magunk lelkébe azokat a szlávokat, azokat a románokat, azokat a vendeket, azokat az illíreket, azokat a muraközieteket, sőt a zsidókat is, akik lelkükben akartak magyarok lenni. A magyarság lelki tulajdonság.”
(Szüllő Géza képviselő felszólalása a vitában)

A munkaszolgálat

*„**230. § (1)** A katonai szolgálatra végleg alkalmatlannak osztályozott minden magyar állampolgár ifjú, annak az évnek január hó 1. napjától, amelyben huszonnegyedik életévét betölti, annak az évnek december hó 31. napjáig terjedő idő alatt, amely évben huszonnegyedik életévét betölti, egy ízben három hónapot meg nem haladó időtartamra terjedő, munkatáborokban teljesítendő közérdekű munkaszolgálatra kötelezhető. Azok az ifjak, akik állítási kötelezettségüknek huszonnegyedik életévük betöltése után tesznek eleget, a közérdekű munkaszolgálatra a sorozásukat követő egy éven belül kötelezhetőek.”*

(Részlet az 1939. II. törvényekből, amely a honvédelemről szól)

„Sárga karszalagot kaptunk és katonasapkát. Mély közönyben élek. A sárga szalagot hordom, még 'büszke' sem vagyok rá, mint sokan itt. De nem is szégyellem. Jobb lenne büszkének lenni...”

(Részlet Radnóti Miklós naplójából, 1942. július)

„Sztarij Oszkolban a munkánk annyi volt, hogy minden reggel hatkor sorakoztunk. Hétre kimentünk az ellátó oszlophoz a pályaudvarra, ahol kiraktuk a liszteszsákokat, a cukros zsákokat, az élelmiszerládákat és gyakran a fegyveres ládákat is. Pásztor Béla egy ügyes mesét talált ki.

Keresztény felesége lévén azt hitette el, a kerettel is, hogy a feleségének van egy tábornok nagybátyja, aki elintézi, hogy a század három hónap múlva teljesen leszereljen. Így aztán Pásztor Bélának három hónapig nem kellett kijönni munkára, sőt külön ételekkel etették. Mikor kiderült, hogy ez mind humbug, akkor neki is ki kellett vonulni munkára. Minket naponta vertek. Pásztor ezt nem tudta. És ezt megéreztek a katonák. És kiszúrták maguknak Pásztort és rettenetesen megverték többször. Úgyhogy alkonyatkor hazafelé jövet megőrült. Földobta magát a levegőbe, lezuhant, fölugrott, öklét rázta az égre és elkezdett ordítani.”

(Zelk Zoltán visszaemlékezése a munkaszolgálatra)

„Két előfogatot kérnek betegszállításra. Orvos jelöli ki, hogy kik szállhatnak fel a szekérre. Mindenki a kocsira akar kerülni, hiszen jóformán mindannyian meneteképtelenek. (...) A költő felkapaszkodik a kocsira. A két szekér Győrben marad le a menettől. Néhány munkaszolgálatost leparancsolnak a kocsiról, és ásót, kapát nyomnak a kezükbe. Gödröt kell ásniuk a csalitos szélén. (...) Az első lövésekre a foglyok nem fordulnak el. Nézik, amint társuk arccal bukik a gödörbe. A következők parancs nélkül állnak a sír szélére. Az altiszt és a katona egész közletről lövi tarkón az embereket. A leggyengébbek képtelenek megállni a gödör szélén. Ezeket belövik és úgy lőnek rájuk. Az utolsónak kell rájuk húzni a földet. Úgy érzi, megmenekült. Amikor fegyvert fognak rá, könnyörögni kezd, majd futni próbál. Őt két katona földeli el.”

(Köszegi Ábel visszaemlékezése Radnóti Miklós meggyilkolásáról))

A magyar kollaboráció

„Excellenciád baráti meghívását követve folyó hó 16-án a klessheimi kastélyba utaztam, hogy a szövetségi viszonyok és a közös érdekeknek megfelelően kicseréljük gondolatainkat az együttműködésünkre vonatkozó kérdéseket illetően. Minthogy nagy jelentőséget tulajdonítok az országaink közötti nyílt és bizalomteljes kapcsolatok változatlan fenntartásának, kötelességemnek tartom, hogy kellő részletességgel válaszoljak azokra a szemrehányásokra, amelyeket az ebből az alkalomból tartott hosszú megbeszéléseink során nekem tettek. Az egyik szemrehányás arra vonatkozott, hogy Magyarországon állítólag túl enyhén kezelik a zsidókat. Ebben a kérdésben minden elbizakodottság nélkül hivatkozhatom arra, hogy annak idején én voltam az első, aki szót emeltem a zsidók destruktív magatartása ellen, de azóta megfelelő intézkedéseket tettem befolyásuk visszaszorítására... A zsidók további kikapcsolására vonatkozó további intézkedések folyamatban vannak, s amint meg lesznek teremtve elszállításuk feltételei, ezt is végre fogjuk hajtani.

(Részlet Horthy Miklós kormányzó 1943. május 7-én Adolf Hitlerhez írt leveléből)

„Újabb vád volt, hogy Magyarország a zsidókérdésben semmit sem tesz és nem hajlandó a nagyszámú magyarországi zsidósággal leszámolni. Itt felemlítette Hitler azt, hogy Finnországnak csak ötezer zsidója van és ez is milyen aknamunkát végez Finnország további helytállása ellen.”

(Horthy Miklós 1944. március 20-án a koronatanácson elmondott beszéde, részlet)

„A németek máris kivették a belügyminiszter hatásköréből az összes rendőrségi funkciókat. A német Gestapo emberei a felsőház és a képviselőház több tagját letartóztatták és ismertebb közéleti emberek közül körülbelül negyvenöt személyt. Nagyszámú géppisztolyt hoztak be az országba, azokkal bizalmi embereiket itt felfegyverezték, körülzárták Budapest egész területét, és egy zsidót

sem engedtek ki a városból. Vidéki városokban is gazdag zsidók közül túszokat szednek, a fővárosi üzemeket megszállták, úgyszintén az összes iskolákat ki akarják üríteni.”

(Keresztes-Fischer belügyminiszter beszámolója az 1944. március 20-i koronatanácson)

„Ilyen emberi sors volt az enyém is, ahol szabad akaratomat igyekeztem érvényesíteni, a szabad akarat útját akartam járni, s jobbról és balról hatalmas meredélyek előtt álltam. Sokszor úgy látszott, hogy át kell hágnom a meredélyt. Megpróbáltam áthágni. (...)

És most, ha ítéletet akarok magamnak formálni a cselekedeteim felett, akkor nyilvánvaló, hogy megnyugvással két motívum vizsgálata járhat. Az egyik motívum az, hogy hogyan számolok el saját lelkiismeretemmel. A másik motívum az: hogyan, miképpen tudom a felelősséget vállalni nagyobb családom: nemzetem és népem felé. Az elsőben teljes mértékben önmagammal jövök tisztába, a másodikkal nem nekem kell tisztába jönnöm: nemzetemnek, népemnek kell énvelem tisztába jönnie. (...)

És itt fedeztem fel hibámat. Előbbre valónak tartottam nagy családomnak, nemzetemnek mindenáron való szolgálatát, nacionalizmusom talán túltengett és árnyat vetett bennem a krisztusi, keresztény erkölcs és igazság rovására.”

(Jaross Andor, a Sztójay-kormány belügyminisztere, az utolsó szó jogán mondott beszédéből, 1946)

„A Kormányzó Úr Őfőméltósága a belügyminiszter előterjesztésére dr. vitéz Endre Lászlót, Pest vármegye alispánját belügyminisztériumba államtitkárrá nevezte ki.

Vitéz Endre László a magyar fajvédelem megalkuvást nem ismerő harcos egyénisége, akinek főleg a zsidókérdés technika részének megoldása lesz a feladata. Az elmúlt húsz esztendőben kifejtett működése során fajvédő gondolkozásmódjáról és cselekvési készségéről egyaránt számos esetben bizonyosságot tett. Már a gödöllői járás főszolgabírájaként megmutatta kiváló szakképzettségét a közigazgatás terén. Később igen nagy többséggel Pest vármegye alispánjává választották, itt is változatlan eréllyel a fajvédő gondolat megvalósulásáért harcolt, és kemény kézzel szerzett érvényt elgondolásainak.”

(Endre László államtitkári kinevezését bejelentő MTI hír, 1944 április)

1942-től Sztójay Döme, mint berlini követ tudott arról, hogy a nácik „radikálisan megoldják a zsidókérdést a háború alatt”.

„A zsidók fokozatos kikapcsolására vonatkozó további intézkedések folyamatban vannak, s amint meg lesznek teremtve elszállításuk feltételei, ezt is végre fogjuk hajtani.” (Horthy Miklós, 1943)

„... mind Endre, mind Baky pontosan informálódott, mit jelentenek a deportálások” (Dieter Wisliceny)

1944. május 29-i jelentésében Ferenczy László ezredes nyíltan olyan helyként hivatkozik Auschwitzra, ahol a deportált zsidókat „szelektálásnak” vetik alá

A gettóba zárás

„A Biztonsági Rendőrség az összes Einsatzgruppe parancsnokának. Tárgy: Zsidókérdés az elfoglalt területeken Újra felhívom a figyelmet, hogy a mai napon megtartott berlini konferencián említett tervezett lépéseket (pl. végső cél, Endziel) teljes titokban kell tartani! Különbséget kell tenni: 1. a

végző cél (amelynek véghezviteléhez több időre lesz szükség) és 2. azon lépések között, amelyek eme végző célhoz vezetnek (ezek a közeljövőben lesznek végrehajtva) (...) Az alábbi utasítások arra kell, hogy ösztönözzék az Einsatzgruppen parancsnokait, hogy praktikus megoldásokat találjanak. I. Koncentráció A végző cél elérésének egyelőre a legfontosabb feltétele a zsidók összegyűjtése vidékről a nagyobb városokba. (...) Ezt a lépést gyorsan meg kell tenni. (...) A cél az, hogy a zsidókat csupán néhány nagyvárosba gyűjtsük össze. Ebből a szempontból figyelembe kell venni, hogy csak azokban a nagyvárosokban gyűjtsék össze a zsidókat, ahol vasútvonal halad át. Minden 500 főnél kisebb zsidó közösséget fel kell számolni és a legközelebb eső városba kell telepíteni őket.”
(részlet Reinhard Heydrich a Birodalmi Biztonsági Főhivatal –RSHA – vezetőjének gyorstáviratából, 1939. szeptember 21.)

„Épp az 1940. évi kora őszi engesztelés napján hallottuk a rádióban, hogy megjelent a végleges rendelet a zsidó negyed létesítéséről. A rendelet kimondta, hogy mivel a zsidók között járvány kapott lábra, az árják egészségének megóvása céljából a zsidóknak mint bacilusgazdáknak el kell hagyniuk a vegyes lakosságú részeket, és zsidó városnegyedbe kell költözniük. Mivel addig szervezetlen, zilált volt a zsidók élete, bizonyos utcákban és elkülönített területekre való összpontosításuk lehetővé fogja tenni számukra a nyugodtabb életet, a kulturális autonómiát. A zsidókat végül is olyan területre zsúfolták össze, amely az addig ott lakó százötvenezernek is alig volt elég, most pedig háromszázezer embernek kellett ott élnie.
(Zivia Lubetkin Zuckerman visszaemlékezése a varsói gettó létrehozásáról)

„1944 április 7.

M. kir. Belügyminiszter

Tárgy: Zsidók lakhelyének kijelölése

Szám: 6163/1944. res.

A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. Városokban és nagyobb községekben később a zsidóság egy része a rendészeti hatóságok által kijelölt zsidóépületekben, illetőleg gettókban nyer elhelyezést [...]

A zsidók összeszedését a területileg illetékes rendőrség és a m. kir. csendőrség végzi.

Szükség esetén a csendőrség városokban a m. kir. rendőrségnek karhatalmi segílyt nyújt. A német biztonsági rendőrség tanácsadó szervként a helyszínre ki fog szállni, akikkel a zavartalan együttműködésre különös súlyt kell helyezni.[...]

A zsidók összegyűjtésével és elszállításával egyidejűleg a helyi hatóságok bizottságokat jelöljenek ki, amelyek a zsidók lakásait és üzleteit az eljáró rendőri és csendőri közegekkel együtt lezárják, és külön-külön azonnal lepecsételik. A kulcsokat a zsidó nevével és pontos lakcímével ellátott lepecsételt borítékban az eljáró közegek a gyűjtőtábor parancsnokságának adják át. [...]

Jelen rendeletem szigorúan bizalmasan kezelendő és a hatóságok, illetőleg parancsnokságok vezetői felelősek azért, hogy erről senki a tisztogatási akció megkezdése előtt tudomást ne szerezzen. [...]

(A Magyar Királyi Belügyminisztérium körlevele)

„...-a gettót és a zsidóházakat a rendőrség őrzi, onnan csak parancsra, a gettó kapuján és csak rendőri kísérettel lehet távozni; az érintkezés a külvilággal teljesen szünetel. A gettóból kilépő és oda belépő zsidókat az őrség megmottozza; a gettóban és a zsidóházakban mindenki katonás fegyelem alatt áll; élelmezés céljára a zsidó tanács egy központi élelmezési bizottságot állít fel; egészségügyi

ellátásra a gettónak kezelő orvosai és gyengélkedő szobája, közös kórháza és szülőotthona legyen; (...), légiriadó jelre, ha a városi szirénák megszólalnak, mindenki menjen be a lakóházba és ott, ha pince van, abban keressen menedéket; „ébresztő 6 órakor, takarodó 21 órakor van. A gettóban és a zsidó házakban a nap minden szakaszában csend uralkodjék” (Részlet a szegedi gettó életét szabályozó napirendből)

*„Miskolcon a zsidókat zárt területről a város és a diósgyőri vasgyár közt levő textilgyár területére vitték ütlegetések közt. A bántalmazásokba Tyrnauer Márk ny. kir. kurai bíró, Klein Sándor szkv. százados és egy Hofbauer nevű kereskedő behalt. Losoncon a gettóban az őrizetet a rendőrség helyett egy csendőrkülönítmény vette át és az elrejtett vagyontárgyak után kezdett kutatni. A vallatások során testi bántalmazások történtek, melyek következményeként számosan betegek lettek. Párkányból június 6-án az összes zsidókat Lévára szállították. Úgy a párkányi, mint az Esztergomból előzetesen Párkányba vitt zsidókat elszállításuk előtt kínvallatásnak vetették alá, az állítólag be nem jelentett vagyontárgyak hollétének megállapítása végett.”
(Beszámoló a deportálásokat megelőző brutalitásról)*

*„1. Ung vármegye. Az Ung vármegyei zsidókat e hó 16-án Ungvárra szállították, ahol egy téglagyár és egy fatelep udvarán helyezték el őket. Az ungvári zsidókat f. hó 21-én, 22-én és 23-án ugyancsak ide vitték ki. Úgy a vármegyéből Ungvárra szállított, mint az ungvári zsidók mindössze 30 pengőt, 14 napi élelmet, egy váltó fehérneműt, a rajtuk levő ruhát és ágyneműt vihetek magukkal. Többi ingóságukat lakásukon kellett hagyniok. A jelenleg az említett téglagyár és fatelep udvarán összezsúfolt személyek száma mintegy 20000-re tehető, akik a szabad ég alatt, az időjárás viszontagságainak kitéve táboroznak. Napi élelmezésük mindössze 1 deciliter leves. Az élelmiszerek bevitele nincs megengedve. A telepeken vízhiány van. Természetesen ily viszonyok között nem történhetik kellő gondoskodás a nagy tömegek élelmezéséről és egészségügyi ellátásáról”
(Részlet a Magyar Zsidók Központi Tanácsának beadványából, amit Jaross Andor belügyminiszterhez címzett)*

*„A községekből is kifésüljük a zsidókat. A zsidókat ezzel valójában nem éri sérelem. A lakosság ingyen bocsát rendelkezésre szállítóeszközöket, csak hogy minél hamarabb megszabaduljon tőlük, akik megnehezítették gondverte napjaikat.”
(Endre László közigazgatási államtitkár nyilatkozata a sajtónak, 1944. június)*

Deportálás

*„Aztán vagonokba raktak és elvittek a Budakalászi téglagyárba. Budakalászon a legnagyobb fertőben éltünk. A szabad ég alatt aludtunk. Itt volt egy fiatal SS katona, alacsony szőke hajú fiú, aki állandóan korbáccsal járt köztünk és ütlegelt minket. A csendőrök is kegyetlenek voltak, állandóan fosztogattak és bántalmaztak bennünket. Szüleimmel együtt egy hetet töltöttünk itt. Velük együtt deportáltak vagonban Auschwitzba.”
(N.J. nő, 20 éves, drogista visszaemlékezése a DEGOB jegyzőkönyvekben)*

„Budakalászon kiszállva láttuk, hogy pestkörnyéki zsidók is jöttek velünk nagyobb csomagokkal. A vezető csendőrőrmester kijelentette, hogy aki kilép a sorból, azt agyonlövik. Véleménye szerint: "Zsidóból van elég! A zsidóért nem kár!" Kb. egy órai menetelés után megérkeztünk a budakalászi

téglagyárba. Ekkor kb. 10000 pestkörnyéki zsidó volt itt. Hivatalos ellátás nem létezett, csak az ott lévő zsidóktól kaptunk némi ennivalót. Mi, fiatal gyerekek kisebb munkákat végeztünk, téglákat állítottunk össze. A normális élelem csak 2-3 nap múlva érkezett meg. Igen szűkös ellátás volt. Közben állandóan jöttek újabb transzportok, köztük hadiüzemi munkások és munkásnők Csepelről. Egy héttel később jött egy bizottság, amely megállapította, hogy itt a helyzet tűrhetetlen, és bennünket tovább kell vinni. Tífuszjárvány és különböző megbetegedések mutatkoztak. Több haláleset is volt. Kb. 15 embert agyonlőttek a csendőrök. Mikor számunk már 24-25000-re gyarapodhatott, elindultak az első vagontranszportok, amint mondták, Kenyérmező felé. Én szombaton július 8.-án szálltam vagonba. Az útra kaptunk kenyeret, mert a pestvidéki pékek sokat szállítottak. Némi vizet és W.C. vedret is adtak. 79-en voltunk egy vagonban, másfél napig normális ellátásunk is volt, de az út második felében szörnyen szenvedtünk a vízhiánytól. Szökésre nem gondoltunk, mert féltünk, hogy a többieket lövik agyon miattunk. A transzportban már az úton tíz haláleset volt, inkább öregek között.” (G.I. férfi, 16 éves, gimnáziumi tanuló visszaemlékezése a DEGOB jegyzőkönyvekben)

„Semmilyen sírás, jajkiáltás nem szörnyűbb, mint maguk a számok: 51 nap, 147 vonatszerelvény, a négyszázharminnégyezer zsidó elhurcolása vidékről kétszáz SS-sel, ötezer magyar csendőrrel, önkéntesek százaival, először a gettókba, aztán a téglagyárakba, vagyonukból már mind kifosztva, nyolcvan zsidó egy-egy vagonba, étlen és szomjan Mengeléig, a német megszállás napjától nem önként, de szolgálatkészen, a németeket nem megelőzve, hanem csak előzékenyen, félmillió vidéki zsidó: életben maradt tíz százalék.”

(Mezei András Számok című verse)

Élet a táborokban

„Mert nézzék, ez a közel 40000 német politikai és hivatásos bűnöző – kérem Önöket, ne nevéssenek – az én altiszti csapatom erre az egész társaságra. Mi itt ún. kápókat alkalmaztunk, ez egy beosztás, amelyet Eicke Obergruppenführer végzett el, aki egyáltalán ezt az alsóbbrendű ember elismerésre méltó megzabolására való szervezetet megteremtette. Tehát egy fogoly felelős felvigyázója 30, 40 vagy 100 másik fogolynak. Abban a pillanatban, amikor ő kápó, már nem náluk alszik. Felelős azért, hogy a munkateljesítményt elérjék, hogy senki se szabotálhasson, hogy tiszták legyenek, hogy az ágyak jók legyenek. Katonaként meglenne az örömük e nép körében, amely legnagyobbbrészt egy szót sem beszél németül. Egy kaszárnnyában, az újoncoknál sem lehet rendesebb. Ezért a kápó a felelős. Az embereit tehát ösztönöznie kell. Abban a pillanatban, amikor már nem vagyunk elégedettek vele, már nem lesz kápó, és ismét az övéivel alszik. Aztán hogy azok az első éjjel agyonütik, azt tudja.”

(Heinrich Himmler SS Birodalmi Vezető beszéde magas rangú SS tisztek előtt, 1944 június)

„...megjelent a vörös Lola, kezében korbáccsal és ordítani kezdett: ‘Aufstehen, aber sofort!’ És hogy szavainak nagyobb nyomatókat adjon akit csak ért, jól elpüfölte korbácsával. Rémulten ugráltunk le a kójákról. Erre már az összes stubova közöttünk rohángált, s ki bottal, ki ököllel taszigált bennünket ki az udvarra.”

(Pauk Anna visszaemlékezése)

„Mi a megszokott csoportunkban azonnal beálltunk a sorakozóplazt kellő közepébe, és onnan nem hagytuk magunkat kiszorítani. A középső helyen levő sorokban nem látszott, ha az ember a térdét behajlította, hogy alacsonyabbnak látsszék. Fontos volt még nem ránézni a válogató SS-re, nehogy

elkapja az ember tekintetét. Így hiába integetett például nekem, legfeljebb valaki a gyengébb idegzetűek közül kilépett a sorból.”
(Vincze László visszaemlékezéséből)

„Attól kezdve, hogy beléptünk a Birkenau-Auschwitz-i E tábor kapuján, mindaddig, míg onnan távoztunk, az étel mindig ugyanaz volt, minden nap, kivétel nélkül. Egyféle vegyes főzelék volt, szárított zöldségekből. Neve: Dörrgemüse. Napközben gyakran beszélgettünk otthoni ételekről. Mindegyikünk a legnagyobb részletességgel írta le az ünnepi ételfogásokat, a mulatságokon felszolgált finom falatokat, a lakodalmi ételeket. Meghallgattuk egymást, de a felsorolt ételek ízét már nem tudtuk felidézni.”
(Oliver Lustig visszaemlékezése)

„Most kezdetét veszi az a bizonyos óra: az apró-cseprő intéznivalók, a tréfa vagy a panasz, a látogatások, a megbeszélések, az üzletkötések s az értesülések kicserélésének órája, amit a kondérok otthonos csörömpölése, ez a mindenkit megmozgató, mindenkit gyors tette sarkaló jeladás szakíthat csak félbe.”
(Részlet Kertész Imre Sorstalanság című regényéből)

„Nem tekintem magamat szépírónak. Írásaim krónikák az Auschwitz nevezetű bolygóról. Körülbelül két évet töltöttem ott. Az idő ott nem úgy telt, mint itt, a földön. Más ott az időszámítás a másodperc minden töredékére. A bolygó lakóinak nem volt nevük, szüleik sem voltak; nem ott születtek és gyermekeket sem nemzettek. Még lélegzetet is más természeti törvények szerint vettek. Nem a mi világunk törvényei szerint éltek és haltak meg. És úgy hívták őket, hogy az ilyen és ilyen számú káccettnik.”
(Jehiel Dinur író, túlélő tanúvallomása az Eichmann perben, 1961, részlet)

Az áldozatok kifosztása

„Nem szeretném a felsőházat számokkal untatni (...) csak megemlítem, hogy a mi számításunk szerint körülbelül 90000 emberre tehető az a réteg, akit fel kell váltani. Ez azt jelenti, hogy körülbelül 200000 ember marad kenyér nélkül, lesz lényegileg földönfutóvá, mert hiszen kis részük kap csak végkielégítést, és az a végkielégítés, amit kapni fog, hamar el fog fogyni”
(Chorin Ferenc hozzászólása a 2. zsidótörvény vitájában, 1939)

„A javaslat egyes pontjait életem ellen való támadásnak érzem (...) Én, a keresztény beteg ne fordulhassak zsidó orvoshoz politikai okok miatt, bárha jól tudom, ez az orvos mester a szakmájában.”
(Kassák Lajos publicisztikája, amikor a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete el akarta tiltani a zsidó orvosokat a nem zsidók gyógyításától)

„A nemzetnek mint egésznek joga van igénybe venni a zsidó vagyont és a nemzet céljaira fordítani azt, mert évtizedeken át elnéztük és túrtuk, hogy a zsidók a nagyobb részét vegyék ki a nemzeti jövedelemnek, mint amennyi őket megillette volna.”
(Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter, 1941 nyár)

A zsidóknak minden ingó és ingatlan vagyonukat be kellett jelenteni az államnak.

Mentesség a személyes és lakberendezési ingóságokra (10000 pengő értékig).

A fényűzési tárgyaknak minősítettek (műtárgyak, szőnyegek, ezüstmű) minden esetben be kellett jelenteni.

A zsidó tárgyakat őrző nem zsidóknak is be kellett jelenteniük a tárgyakat.

Március 22-ig visszamenőleg érvénytelenítették az adásvételi és ajándékozási szerződéseket.

Be kellett szolgáltatni a 3000 pengőnél értékesebb ékszereket.

Zárolták a zsidó széfeket és bankszámlákat.

Tételesen leltárba kellett venni a zsidó üzemek és üzletek berendezését és árukészletét.

(Az 1600/1944 ME rendelet tartalma, 1944. április 16-tól lépett érvénybe)

„Különös gondot kell fordítani arra, hogy a készpénzt és értéktárgyakat, ékszereket a zsidók el ne rejtsék. Ezért szigorú személyi motozást kell tartani nemcsak akkor, amikor a lakásokról őket összeszedik, hanem akkor is, amikor az ideiglenes gyűjtőhelyről őket elszállítják.”

(6163/1944. BM. VII. res. sz. bizalmas rendelet, az úgynevezett gyűjtőtábor rendelet)

„A következő napon csendőrség vette körül a gettót, mindenkitől bekövetelték összes ékszerét, pénzét, megfenyegettek, hogy aki ennek nem tesz eleget, a családfőt agyonlövik, a család többi tagját pedig kiszolgáltatják a Gestapónak és SS-eknek. Édesanyám karikagyűrűjét és még meglévő 80 pengőnket is be kellett szolgáltatni, utána megkezdődött a legkegyetlenebb motozás. Nem tekintették, hogy férfi, vagy nő az illető, teljesen levetkőztették, és úgy motoztak.”

(Egy túlélő 1945-ös visszaemlékezése a rendelet végrehajtására)

„...két napi gyötrelmes utazás után megérkeztünk Auschwitzba. Itt nagyon gyorsan kellett kiszállnunk és ezután pillanatok alatt szétválasztottak családomtól, gyermekeimtől és máris indulnunk kellett a fürdőbe, ahol még megmaradt holminkat, valamint jó ruháinkat, még a szemüvegem is elvették és mindenki egy szál csíkos vászon pizsamát kapott.”

(F.D. beregszászi deportált visszaemlékezése)

„A zsidóknak Makóról történt átköltöztetése folytán megüresedett zsidó lakások juttatásánál gyakran nem az az elv érvényesült, hogy a teljesen lakás nélkül levők jussanak elsősorban a megüresedett zsidó lakásokhoz, hanem üres zsidó lakások olyanoknak is utaltatnak ki, akiknek már van lakásuk, azonban eddigi lakásuknál kényelmesebb, nagyobb lakáshoz kívánnak jutni. A lakásigénylők zöme és legtűrelmetlenebb része pedig éppen ez utóbbiak közül kerül ki.”

(Részlet a Csongrád vármegye alispánjától a makói polgármesternek írt levélből, 1944 késő nyara)

„Az országúton egy ember sodródik mellém. Lajosmizséről menekült; nagyon bánja, 'bedőltem a propagandának', mondja. Megnyugtattam, hogy nemsokára hazatérhet. Zavartan motyogja: 'Van két hold zsidóföldem, mit tetszik gondolni, megtarthatom?' (...) A menekültek motyójában mindig akad ilyen két hold zsidóföld vagy valami hasonló.”

(Részlet Márai Sándor naplójából, 1945)

A budapesti zsidók sorsa

„Egy Pozsonyi úti háznak a kapuja volt. Itt laktam testvéreimmel együtt június vége óta, mióta a zsidókat összeköltöztették (hogy még jobban összetarthassanak). Hatágú nagy vörös csillagot tettek a kapura, a Dávid csillagát.

... telepedtünk a Pozsonyi úti csillagos házba, egy negyedik emeleti lakásrészbe, kínos-keserves két hét után, míg az utolsó órában valami tűrhető elhelyezést kaphattunk. Költözéskor már kaptunk egy kis kóstolót az eljövendőből: a fuvaros legényei, akik költöztettek, elzabrálták egy csomó drága ruhaneműnket, fehéreneműnket, tündér ügyesen; két testvérem is kísért a fuvart, semmit se vettek észre.

Miénk lett abból a lakásból, a cselédszobácska, meg egy szép nagy, Dunára néző, erkélyes. (...) Bakonyi doktor feleséggel lakott, kislányával és nyolcvan esztendőes édesanyjával (...). Velök lakott egy tanti is.

Harmadik beköltözöttje is volt ennek a nagy lakásnak, ő egyszerűbb ember volt, kis családdal (...), s a fürdőszoba is az ő szobájukból nyílt, az is közös volt persze.”

(Szép Ernő: Emberszag)

Ellenállás és önmentés

„Természetesen felmerül a kérdés, miért nem volt nyílt fegyveres ellenállás, és miért volt ehelyett irathamisítás, bujkálás, szökés és hasonlók. Itt, azt hiszem, érdemes elgondolkodni azon, hogy a nációkkal szembeálló zsidók előtt ott volt a varsói gettó, a bialisztoki, a vilnai gettó felkelésének példája, a kelet-európai területek erdőségeiben tanyázó és onnan kiinduló zsidó partizáncsoportok szomorú példája. A kelet-európai emberek lelkébe mélyen gyökeret eresztett antiszemitizmus miatt néha még a nációkkal szembeálló partizánok sem vették be a zsidókat, s ha azok, emiatt, kénytelenek voltak saját, külön fegyveres csoportot létrehozni, még a közös ellenség ellen sem működtek velük együtt.” (Cvi Erez visszaemlékezése)

„Már az 1941-es, 1942-es években a mozgalom több tagja átment Magyarországra, hogy onnan Románián keresztül Palesztinába jusson. Pontosabban egy magyarul jól beszélő bázist építettünk ki Budapesten. Az emberek várták, segítették az illegális kivándorlókat. A menekültek között nem csak szlovák, hanem lengyel zsidók is voltak. A Kállay kormányzat alatt féllegálisan megengedték a cionista mozgalom működését.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Amikor Pestre jöttem, egy dolog világos volt előttem, ami a magyar zsidóknak nem volt annyira világos, vagy egyáltalán nem volt világos. Hogy ez a helyzet nem maradhat így hosszú ideig. Mi láttuk a veszélyt, amit a magyarok nem érzékeltek. Ők élték a maguk megszokott életét, sőt még javult is a helyzetük Kállay alatt. Mi ezekben a hónapokban arra törekedtünk, hogy magyar zsidó barátainknak megmagyarázzuk: itt nagy veszélyben vannak, és bármelyik napon megváltozhat a helyzet.” (Rafi Bensalom visszaemlékezése)

„Azt meg kell értenie, hogy a Hasomér Hacájir egységes elvekkel szervezett ifjúsági mozgalom volt. Mi Lengyelországtól Csehszlovákián át és Magyarországon át Jugoszláviáig ugyanazokat a héber dalokat énekeltük, és ugyanazt a szlenget használtuk. Ugyanúgy gondolkodtunk és éreztünk. Beléptem a Király utcai klubba (1944 januárjában – P.T.), és úgy éreztem mintha hazajöttem volna.

Szlovákiából Szilágyi Ernő már ott volt, és Rafi Bensalom, akivel együtt indultunk, de nem azonos vonattal érkeztünk. Emlékszem, ez vasárnap este volt és Rafival elhatároztuk, másnap elmegyünk a Palesztina Hivatalba. Rafinak a politikai ösztönei igen jók voltak, ezért úgy döntöttünk: ő tárgyal Kasztnerrel, Joel Brandttal, ő tartja a kapcsolatot a hitközséggel, szervezi a hatósági ügyeket, én meg csinálom a munka technikai részét. Így is történt. Ha el kellett helyezni valakit a menekültek számára kijelölt lakásokba, ha papírt kellett nekik szerezni vagy akár élelmiszerjegyet, az az én feladatomban lett. És persze az iratok, élelmiszerjegyek vásárlása vagy hamisítása.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Vagyis ha a németek megkezdik az összeírást, nem kell föliratkozni. Nem kell fölvenni a sárga csillagot és így tovább. Emlékszem, azon az estén, ahol ezt előadtam, két jellemző reakció volt. Az egyik Weiner Zolié, aki ezt mondta: Rafikám, nagyon könnyű így beszélni, mert te menekült vagy, neked itt nincs semmi és senki. De nekem itt az életem, a vagyonomban. A szekrényben 74 ingem van, hogy mást ne mondjak. Hát hogyan hagyja el az ember máról holnapra mindazt, amiért egy életen át dolgozott? Nekem csak két ingem van – válaszoltam -, úgyhogy vegyél ki kettőt és add nekem, mert valóban nagyon nehéz így élni. Neked is könnyebb lesz, mert kevesebbet fogsz elhagyni. De értsd meg: van egy helyzet, amikor az ember ott hagyja az ingeit, s ezzel megmentheti az életét! Barabás Tibor író is ott volt azon az estén. Azt mondta, hogy nem fogadja el, nem írja alá, amit mondtam, mert ha bejönne a németek, akkor az nem zsidókérdés lesz, akkor az magyarkérdés lesz. A magyarság ellen fog állni, és a magyar munkásság fegyvert fog, és reméli, hogy a zsidó ifjúság is be fog kapcsolódni ebbe az ellenállásba.” (Rafi Bensalom visszaemlékezése)

„Újraosztottuk a munkát (1944. március 19, a német megszállás után – P.T.). Már aznap éjszaka találkoztunk. Összejöttünk a zsidó ügynökség vezetőivel, a különféle mozgalmak irányítóival, s megalakítottuk a védelmi bizottságot. Négy tagja volt a parancsnokságnak; én ezek egyikeként, én ezek egyikeként az ifjúsági mozgalmak munkáját koordináltam. Az első hét azzal telt, hogy akinek csak lehetett, papírt adtunk. Segítőinknek azt tanácsoltuk, vegyék le a sárga csillagot, lehetőleg sehol, semmilyen nyilvántartásban ne szerepeljenek, semmilyen hivatalos dologban ne vegyenek részt. Tűnjenek el régi lakásukból, rejtőzködjenek, álcázzák magukat.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Amikor nyilvánvalóvá vált a vidéki gettósítás, a mozgalom azonnal leküldte az embereit a hamis papírokkal, hogy az általuk ismert személyeket felmenekítsék Budapestre. A hamis iratokat mi már korábban beszereztük. Az anyakönyvi eljárásnál boldog-boldogtalan kaphattunk papírokat, olyanokat, amilyeneket kért, mert 1939 óta már az árjárnak is be kellett bizonyítaniuk, hogy a fölmenő ősök nem voltak zsidók. Tehát teljesen természetesnek tartotta mindenki a hivatalban, hogy emberek jönnek, és kérik a szüleik és a nagyszüleik bizonyítványát. Ezeket pedig kiadták, minden további procedúra nélkül.” (David Gur visszaemlékezése)

„A németek bejövetele előtt a hitközségi zsidókkal gyakorlati kapcsolataink alig voltak (a Hasomér Hácájir mozgalomnak – P.T.). Ezen változtatnunk kellett. A hitközségi funkcionáriusok megértették: eljött az ideje annak, hogy most tényleg kell valamit csinálni a zsidók megmentéséért. A Síp utcában végre felállítottak egy információs irodát, ahol mi is működtünk. Embereket küldtünk vidékre, felhoztunk embereket, családokat Pestre, voltak, akiket átvittünk Romániába. És hálózatunk tagjai a mi hamis papírjainkat használták.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Bekapcsolódtam a szervezett munkába. 1944 márciusának elején lekerültem az ő (a Hasomér Hácájir – P.T.) küldetésükben Munkácsra, ahol az volt a feladatom, hogy megszervezzem a helyi ifjúságot a Hásomér Hácájir keretében. Ott ért engem a németek bevonulása március 19-én. Még egy hónapig ott tevékenykedtem, próbáltuk szervezni az ifjakat, rávenni őket, hogy ne menjenek be a gettóba, ne dőljenek be a német propagandának. Már égni kezdett a talaj a lábunk alatt. Onnan viszont nem lehetett a zsidóknak elutazni. A németek két napra rá, hogy bejöttek, megtiltották a szabad közlekedést a határ menti városokból. Végül is akadt alkalmam a távozásra, mert az 1923-as születésűeket kezdték behívni, s akkor megosztottunk egy behívót. Mégpedig úgy, hogy aki kapta, az elment a parancsnokságra, bejelentette, hogy elvesztette a behívót, és kapott helyette egy utazó parancsot. A behívóval, amit ő kapott, én vonatra ültem, s bár a papír szerint Jászberénybe kellett volna mennem, azt hiszem szolnoki átszállással, egyenesen Budapestre utaztam, és bekapcsolódtam a földalatti mozgalomba.” (Efra Agmon visszaemlékezése)

„Én a bunkernek ezt a felfogását eleve nem tartottam jónak. Először azt hittük, találunk a hegyekben valami fészket. De a Svábhegy nem a Tátra. Na mindegy, valahol a Ferihegyen mégis létrehoztunk egy bunkert, egy horthysta katonatiszt házának pincéjében rendezkedtünk be. Azok az emberek bújtak el, akiknek a kinézése olyan volt, hogy azt hittük, nem engedhetők ki az utcára a lebukás veszélye nélkül. De azonnal láttam: ez a legrosszabb megoldás. Csapda. Ha ott elfogják az embereket, egy sem menekül meg, míg ha szétszóródva bújnak, nagyobb a tömeges megmenekülés esélye. Erről a bizottságban sokat vitakoztunk.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Akiiket rábeszélünk a menekülésre, azok Románián keresztül Palesztinába mentek. Ezt az akciót héber szóval 'tíjlnak' hívtuk. Ez kirándulást, utazást jelent. Romániában akkor a zsidók, ha megszorításokkal is, még legálisan éltek. meg tudták szervezni magukat. És közöttük mi is megtaláltuk magunknak a megfelelő megoldásokat. Még augusztus legelején is indult hajó Romániából (Palesztinába – P.T.). A mi dolgunk a papírok elkészítése volt, a bújtatottak ellátás, majd mobilizálása. Nagyon nehéz körülmények között működtünk. Gettósítás, deportálások, a férfiakat munkásszázadokkal a frontra vitték, mindenki retteget. és mi közben szerveztük a tíjult, néhány hivatásos csempésszel. Két helyen kezdtük a munkát, Nagyváradon és Szegeden.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Eleinte kész űrlapokkal dolgoztunk, illetve magunk mostuk az eredeti űrlapokat és megváltoztattuk rajtuk az adatokat. Az első pecséteinket is mi készítettük kézzel, később pedig egy glicerines, kocsonyás lapot kaptunk Szlovákiából, ahol már volt múltja a hamispapírgyártásnak. Vegytintával előkészítettünk egy pecsétet, azt lemásoltuk egy átlátszó papírra, ezt rátettük erre a kocsonyás lapra, és erről körülbelül 15-20-szor lepecsételhattük az űrlapokat.(...) Beszereztünk egy teljesen ártalmatlan pecsétet, amit hivatalos megrendelőlapon igényeltünk az egyik üzletből. Ennek betűit szétváltuk, majd más formában összeragasztottuk. Finom aprólékos munka volt, de megkaptuk annak a pecsétnek a szövegét, amire nekünk szükségünk volt. A végén tucatnyi ilyen pecsétünk lett, többek között a rendőri bejelentőlaphoz szükséges őrszobai pecsét, ami mellé az utolsó pillanatban csak a dátumot kellett, egyébként szintén gumibetűkkel, utána nyomnunk.” (David Gur visszaemlékezése)

„De itt megint szembetalálkoztunk egy súlyos morális problémával. Rettenetesen nagy volt a lebukás kockázata. A nyilasok éppúgy kettétépték a svéd és svájci követség igazi védlevelét, mint a mi

hamisítványainkat. Azt is számításba vettük, hogy a hamis papírok veszélyeztetik az igazi iratok mentő erejét. De úgy döntöttünk: összességében mégiscsak több ember menthető meg az igazi és hamis papírokkal együtt, mintha csak valódi svéd és svájci védlevelek lennének forgalomban. Ugyanez a morális dilemma állt előttünk a svájci követség Vadász utcai védházában. Itt kétszáz embernek lett volna helye, s mi bezúfoltunk kétezetet. Az általunk hozottak esetleg veszélyeztették azokat, akiknek valóban járt a svájci védelem. De a rizikó statisztikai számítása azt mondta nekünk: így több embert megmenthetünk.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Én személy szerint nem hittem abban, hogy Magyarországon bármilyen komoly fegyveres akciót csinálhatunk. Azt mondtam, ha elfognak, végzek magammal. Amikor Budapesten felállították a gettót és százegynéhány ezer zsidót összetereletek, sok barátunktól megkérdeztük: csinálunk-e, csinálhatunk-e Pesten olyan lázadást, mint Varsóban volt. Azt hiszem, nagyon reálisan analizáltuk a helyzetet, amikor azt mondtuk: nem. (...) A feltételek sem voltak olyanok. (...) A pesti zsidóság férfi tagjait már korábban munkaszolgálatra vitték. És asszonyokkal, öregekkel, kisgyerekekkel nem lehet forradalmat csinálni. Ezért nem szorgalmaztuk a lázadást. Talán nem volt igazunk, mert az emberiségnek szüksége van olyan katartikus eseményekre, amelyekre ezután ezer évig emlékezhet. Mert ez tartást ad a kései nemzedékeknek.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Fábry Pál, a Baross utcában, Móricz Zsigmond könyvkereskedésében is szerzett lehetőséget, hogy ott dolgozzunk. Móricz Erzsébet (Csibe) vezette annak idején a könyvkereskedést. A könyvkereskedés nagyon jó ötletnek látszott először, mert ott rengeteg ember fordult meg. Senkinek sem lehetett gyanús, hogy két-három fiatalember naponta odajár. Sajnos, mint már az első nap kiderült, Csibe nem csak minket látott vendégül, hanem szökött katonatiszteket is, hiszen ekkor már az október 15-i Szálasi-puccs után voltunk. A könyvkereskedés tele volt látogatókkal, akiknek nagy része szökött katonatiszt volt. Egyszer egyikük bejött hozzánk a távol lévő raktárba, ahol dolgoztunk, és azt mondta, csak dolgozzatok, dolgozzatok, fontos, amit csináltok. Csibe nem volt nagyon konspiratív. Ezért mi abban a pillanatban, ahogy ő kitette a lábát, csomagoltunk és meglógtunk. Mint kiderült, két óra múlva ott volt a Gestapo.” (David Gur visszaemlékezése)

„Képzeld, egyszer beállított hozzám Efra Agmon. Ez tilos volt, amiből rögtön tudtam, hogy baj van. Az történt, hogy a nyilas járőr elkapta a Lánchídnál. Ő azonban az utolsó pillanatban egy mozgó teherautó platójára vetette magát. A nyilasok elképedve nézték ezt a tornamutatványt, de a teherautó vezetője nem vette észre, hogy Efra fölugrott. Az autó behúzott az Alagútba, hiába lőttek utána, utol se érhatték. És megjelent Efra nálam sápadtan. Elmondta, két táska volt nála, az egyikben harmincezer pengő, a másikban sok irat. Az történt, hogy a nyilasok annyira meglepődtek a rengeteg pénz láttán, mert Efra először ezt a táskát adta oda nekik, hogy egy pillanatra meg is feledkeztek róla. Ő ekkor ugrott fel a teherautóra. Amikor elmesélte, mi történt vele, sírva fakadt. A 30 ezer pengőt sajnálta. Erre azt mondtam neki, sose búsulj, kerestél nekünk 70 ezer pengőt. Meglepedt. Nézd, mondtam, ha elkaptak volna, legalább 100 ezer pengőbe került volna, hogy kihozzuk a sittről.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Amikor Szálasi átvette az uralmat, akkor az első reakciónk az volt, hogy több emberünket beöltöztettük nyilasnak. Nem kellett nyilas egyenruha, elég volt egy karszalag, illetve voltak vasutas barátaink, tőlük kaptunk MÁV uniformist. És arra húztuk a karszalagot. Mások levanteöltözékben jártak, ugyancsak Árpád-sávós vagy nyilaskeresztes karszalaggal. Egy ízben két emberünket,

Teichmann Efrát és a társát az utcán felismerte egy kisvárdai fiú. És azonnal elkezdett kiabálni: ez zsidó, ez zsidó! Efra vasutas egyenruhában volt. Persze rögtön lekapták a járókelők. Éppen arra menet két nyilas, az emberek odahívták őket, s ők vállalkoztak is, hogy majd beviszik őket az Andrássy út 60-ba. Amikor már jó messzire jártak, csak akkor közölték velük, hogy ők egy másik cionista sejt tagjai. De ez véletlen, szerencsés eset volt. Ekkoriban a nyilasok már ingajaratban vitték ki a zsidókat a Duna-partra.” (Rafi Bensalom visszaemlékezése)

„És mert a zsidók megsemmisítése mindennapi valóság volt, fő feladatunknak a mentést tekintettük. hogy minél többen életben maradjanak. Ma sem tudom, hogy etikailag, történelmileg helyes volt-e vagy sem, de mi azt mondtuk: először a gyerekeket kell megmenteni. Számunkra a gyerekek jelentették a jövőt. (...) bementünk a gettóba és rá kellett beszélni a szülőket bizzák a gyerekeiket ránk. A szülők legtöbbször nem akart megválni gyerekétől. Gyakran hazudtunk az édesanyáknak. De a legfőbb érvünk az volt, a Nemzetközi Vöröskereszt majd vigyáz rájuk. De a legfőbb érvünket ma is röstelkedve idézem. Azt mondtuk: ha a németek, a nyilasok terveznek valamit a gettó ellen, legalább a gyerekek meneküljenek meg.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„Én például akkor voltam szerelmes. A mostani feleségembe. Volt két húgom, akiket áthoztam Szlovákiából. Mindhármójukat Balatonfüreden bújtattam el; a bolgár követtanácsosnál, illetve egy attasé családjánál voltak gyermeknevelők. A menyasszonyommal láttunk egy újsághirdetést; a bolgár diplomata német nevelőnőt keres. Miután a menyasszonyom jól tudott németül megpályázta és felvették. És mi tesz Isten, a szomszédos bolgár diplomata egyszer csak megkérdezte: nincs-e két olyan barátnője, akiket ő vehetne fel a családja mellé. Szóval, a három lány Balatonfüreden rejtőzködött. Én meg abban a vasúti főtiszti egyenruhában, amiről már szóltam, egyszer egy hónapban meglátogattam őket. Rafi Bensalom barátom akkor kezdte az ő regényét mostani feleségével, Tamarkával. Ők együtt éltek Pesten, akárcsak Efra Agmon barátunk Cipivel, aki aztán a felesége lett. Az illegalitásban is emberek maradtunk, igyekeztünk normális életet élni.” (Móse Alpan visszaemlékezése)

„A Hasomér Hácájir csak egy volt az öt cionista ifjúsági mozgalom közül. A Drór Haboním szintén munkáspárti, baloldali beállítottságú mozgalom volt. A drór azt jelenti szabadság, a haboním: építők. Aztán működött a polgárpárti ifjúság, olyanok, mint a cserkészek, az volt a Hanoár Cioním, a cionista ifjúság, amelyik nem baloldali beállítottságú. A Bné-Akiba, Akiba gyermekei, akik vallásosak voltak. Volt egy kimondottan jobboldali mozgalom, amelynek az utódja itt Izraelben a ma is létező Likud.” (Efra Agmon visszaemlékezése)